

ЕКАТЕРИНА GRUZDEVA & JUHA JANHUNEN
HELSINKI HELSINKI

Za Rekoj

Huomioita Narvan seudun kielellisestä tilanteesta

*О, городъ древній! городъ шведскій!
Трудолюбивый и простой.
Плѣнѣнь твоей улыбкой дѣтской
И бородой твоей сѣдой.
Твой обликъ дряхлаго эстонца
Душь поэта странно-милъ.
И твоего, о Нарва, солнца
Никто на свѣтъ не затмилъ!*

*Твоя стремглавная Нарова
Галопомъ скачетъ въ Гунгербургъ.
Косится на тебя сурово
Завидующій Петербургъ.*

Игорь Сѣверянинъ,
январь 1918 г.¹

1. Historiallista ja maantieteellistä taustaa

Narva (viroksi *Narva*, venäjäksi *Нáрва*) on historiallisen Eestinmaan (*Estland*) ja nykyisen Viron itäinen rajakaupunki, joka nimensä mukaisesti sijaitsee Narvajoen (venäjäksi *Нарóва*, josta myös viroksi *Naroova*) varrella, tarkemmin sanoen Narvan kosken (*Narva kosk* eli *Narva juga*) kohdalla noin 12 kilometriä joen suistosta yläjuoksulle päin. Alue on vanhastaan kuulunut sekä itämerensuomen että itäslaavin puhujien etupiiriin, joten joen nimen alkuperää on selitetty sekä itämerensuomesta että slaavista, joskus myös

1. Igor Severjanin (alkuperäiseltä nimeltään Igor Vasiljevits̄ Lotarëv, 1887–1941) tunnetaan yhtenä 1900-luvun alun merkittävimmistä venäläisistä runoilijoista ja futurismin edelläkävijöistä. Hänellä oli jo ennen vallankumousta läheiset suhteet Viroon,

germaanisista kielistä käsin. Varmaa selitystä nimelle ei ole, ja asia riippuu myös siitä, onko se alun perin tarkoittanut Narvajokea, joka lyhyenä (vain noin 74 km) mutta vuolaana virtaa Peipsijärvestä ja sen takana olevasta laajemmasta valuma-alueesta (lähes 60 000 km²) Suomenlahteen, vai Narvan koskea, joka on putouksena melko matala (3–7 m) mutta joen vuolauden ja leveyden (yli 100 m) takia huomiota herättävä luonnonkohde. Ajatusta, että joki olisi saanut nimensä juuri Narvan koskesta puolsi Lauri Kettunen (1920), joka liitti sen nimen vepsän sanaan (*)*narva* : *narvañe* (< **narvainen*) ’kynnyks’. Mahdollisesti samaan yhteyteen kuuluvia *narva*-nimiä esiintyy myös Suomessa. Narvan kaupungille tunnetaan myös muinaisvenäläinen nimi Rugodiv (*Рѹѡдѹвѣ*), jonka Max Vasmer (1920) yhdisti itämerensuomalaiseen jumaluuden nimeen (*)*Runkoteivas* (Agricolan *Rongoteus*).

Narvalla on aikojen kuluessa ollut monta hallitsijaa. Ensimmäisen keran Narva (*Narvia*) mainitaan vuonna 1240 tanskalaisessa maakirjassa (*Kong Valdemars Jordebog* eli *Taani hindamisraamat*). Tanskalaiset myös linnoittivat paikan 1256 ja antoivat sille kaupunginoikeudet luultavasti jo saman vuosisadan lopulla. Tanskalaisten jälkeen sitä pitivät hallussaan Liivinmaan saksalainen ritarikunta (1347–1558), Moskovan ruhtinaskunta (1558–1581), Ruotsin kuningaskunta (1581–1704) sekä Venäjän keisarikunta (1704–1917), kunnes siitä tuli osa Viron valtiota (1919), jossa se kuuluu Itä-Virumaan (*Ida-Virumaa*) maakuntaan. Hallitustahon vaihtuminen on yleensä tapahtunut sotimalla, ja Narvajoki on aina muodostanut luonnollisen rajan, jonka yli poliittinen ekspansio on pyrkinyt sekä itään että länteen. Narva on vuosisatojen kuluessa ollut lukemattomien taistelujen kohde. Sodista ja niiden mukanaan tuomista muutoksista kertovat alueen lukuisat hautausmaat, jotka jäsentyvät aikakauden, kansallisuuden, ideologian ja uskontokunnan mukaan. Välittömästi Narvajoen itäpuolella sijaitsee Inkerinmaa, joka poliittisena kokonaisuutena syntyi vasta Ruotsin vallan aikana mutta joka jo Novgorodille ja myöhemmin Moskovalle on aina muodostanut sillanpääaseman länttä vastaan. Tätä sillanpääasemaa symboloi Iivananlinna (*Jaanilinn*, venäjäksi *Ивангород*), jonka Iivana III Suuri perusti 1492 vastapainoksi Narvan linnoitukselle ja kaupungille. Tarton rauhassa 1920 Iivananlinna ympäristöineen tuli Viron hallintaan, mutta neuvostovalta siirsi rajan takaisin Narvajoelle.

ja vallankumouksen jälkeen hän jäi pysyvästi asumaan itsenäiseen Viroon, jonka kansalaisuuden hän sai 1921. Virossa hän asui etupäässä Itä-Virumaalla, jonka luontoa ja historiaa hän koskettelee monissa runoissaan. Yllä oleva katkelma on kokoelmassa *Pühajõgi* (Severjanin 1919) ilmestyneestä runosta ”Narva”, ja siinä hän kirjoittaa muun muassa Narvan kaupungista, jota ”tuimasti vilkuilee kateellinen Pietari” ja jonka läpi ”laukkaa huimapäinen Narvan joki” kohti joen suulla sijaitsevaa Hungerburgia. Hän mainitsee myös ruotsalaisten aseman Narvan kaupungin historiassa.

Keskiaikainen Narva katosi sotien ja tulipalojen myötä (Altoa 2019), mutta pitkään oli pystyssä Ruotsin vallan aikana 1600-luvun loppupuolella rakennettu barokkikaupunki (Nurk 2019), joka selvisi myös Kaarle XII:n ja Pietari Suuren Narvassa 1700 ja 1704 käymistä taisteluista ja jonka vasta toisen maailmansodan loppuvaiheen neuvostohyökkäys tuhosi. Kaupan ja kulttuurin keskuksena Narva kilpaili pitkään Tallinnan ja Viipurin kanssa. Suuri muutos tapahtui, kun Suomenlahden pohjukkaan syntyi 1703 perustettu Pietarin kaupunki, jota ympäröivään Pietarin kuvernementtiin Narva liitettiin vuonna 1719 (Hansar 2019). Toinen suuri muutos oli Narvan kosken valjastaminen suurteollisuuden käyttöön. Kosken voimaa hyödyntäviä sahalaitoksia Narvasa oli ollut jo 1600-luvulta alkaen, mutta vuonna 1857 kosken keskellä sijaitsevalle Kreenholmin saarelle perustettiin yksi Euroopan suurimmista puuvillakutomoista, Kreenholmin manufaktuuri (*Kreenholmi manufaktuur*, venäjäksi *Кренгольмская мануфактура*), joka kerralla muutti Narvan perinteisestä kauppakaupungista merkittäväksi teollisuuskaupungiksi (Ivask et al. 2018). Tätä muutosta tuki 1870 valmistunut Tallinnan–Pietarin rautatie. Seurauksena oli, että Narvan väestölliset, kansalliset, kielelliset ja poliittiset suhteet kävivät läpi nopean muutoksen. Kreenholmin manufaktuurin työväestön ankeaa elämää ja traagisia kohtaloita on kuvannut Eduard Vilde (1865–1933) romaanissaan *Raudsed käed* (Vilde 1898).

Pietarin kasvu johti suureen muutokseen myös Narvajoen suulla, alueella joka 1600-luvun lopulta alkaen tunnettiin nimillä Hungerburg ja Magerburg, edellinen joen suiston vasemmalla (Viron) ja jälkimmäinen oikealla (Inkerinmaan) puolella. Varsinkin Hungerburg, jossa sijaitsee Viron rannikon pisin hiekkaranta (yli 7 km), kehittyi 1800-luvun loppupuolelta alkaen huomattavaksi kylpyläkeskukseksi, joka Viron alueella kilpaili menestyksellisesti Pärnun kanssa (Reinart 2021) ja josta tuli erityisesti juuri pietarilaisten suosima lomakohte. Ensimmäisen maailmansodan alkuun mennessä Hungerburgissa (venäjäksi *Гунгербург*) ehti lomailia vuosittain tuhansia Venäjän kulttuuri- ja talouseliitin edustajia, useimmat paikkakunnalle varta vasten rakennetuissa pensionaateissa mutta monet myös omissa huviloissaan (Strelkov 2007/2017, 2014). Hungerburgin lähistölle syntyi myös muita vastaavia lomakohteita, tärkeimpänä naapurissa sijainneeseen Vaivaran pitäjään (*Vaivara vald*) kuulunut Meriküla (myös *Mereküla*), jossa muun muassa tunnettu venäläinen taiteilija Ivan Shishkin (1832–1898) maalasi monet klassisista ”venäläisistä” metsämaisemistaan. Hungerburgilla, joka nykyään tunnetaan nimellä Narvan Joensuu (*Narva-Jõesuu*, venäjäksi *Усть-Нарва*), on myöhemmin ollut kaksi muutakin kulta-aikaa, ensin maailmansotien välisen ajan itsenäisessä Virossa ja sitten neuvostomiehityksen aikana 1950–1980-luvuilla (Ivask et al. 2016). Alkujaan Narvaan kuulunut Narvan Joensuu on vuodesta 1993 alkaen ollut itsenäinen kaupunki, johon 2017 liitettiin myös Vaivaran pitäjä.

2. Narvan seudun väestö ja sen puhumat kielet

Ei ole epäilystä siitä, että Narvajoen seutu kuuluu vanhaan itämerensuomen ydinalueeseen, jossa itämerensuomalaisia kieliä on puhuttu siitä lähtien kun tämä kielihaara levisi Suomenlahden tuntumaan. Itämerensuomen kannalta Narvajoki ei ole historiallisesti ollut jyrkkä kieliraja, sillä joen itäpuolella puhutut inkeroinen ja vatja vaihettuvat lännen suuntaan asteittain viron koillisrannikkomurteiksi, etelän suuntaan myös viron vatjalaisvaikutteiseksi itämurteeksi ja – varsinkin Kodaveren murteen kautta – lopulta etelävirokseksi (Pajusalu et al. 2020: 156–172). Paikalliset kielet olivat epäilemättä läsnä vanhastaan myös Narvan kaupungissa, vaikka enemmistö kaupungin porvaristosta puhui varmasti Itämeren ”kaupunkikieliä”: tanskaa, ruotsia ja alasaksaa, myöhemmin yleisimmin yläsaksaa, mikä oli myös moisioita ylläpitävän baltiansaksalaisen aatelin kieli. Venäjä on jo vuosisatoja ollut valtakieli Peipsijärven itäpuolella, mistä se jo varhain levisi sekä hallintorakenteiden että talonpoikaisasutuksen kautta myös Inkerinmaalle. Venäjän vaikutusta on lisännyt ortodoksinen kirkko, jonka piiriin inkeroiset ja vatjalaiset tulivat jo keskiajalla. Voineekin sanoa, että uskonto on ollut kieltä merkittävämpi ero, joka on jakanut Narvajoen eri puolilla asuneet itämerensuomalaiset idän oikeauskoiisiin ja lännen paavinuskoiisiin, sittemmin lutherinuskoiisiin protestantteihin.

Vanhoja kielen ja kulttuurin asetelmia muutti kaksi Ruotsin vallan aikana tapahtunutta muuttoliikettä: luterilaisten äyrämöisten ja savakkojen muutto Inkerinmaalle sekä Venäjän vanhauskoisten pako Narvan seudulle ja Peipsijärven länsirannalle. Inkerinsuomalaisen asutuksen synty (Kuujo 1990) merkitsi uuden itämerensuomalaisen kielimuodon tuloa inkeroisen ja vatjan keskelle, ja seurauksena oli myös paikallista kielimuotojen sekoittumista ja erojen tasoittumista, varsinkin suomen ja sitä lähes murteenomaisesti muistuttavan inkeroisen kesken (Grünthal 2021). Yhteyksiä suomen kieleen ylläpitivät myös Inkerin luterilainen kirkko (Sihvo & Paaskoski 2015) sekä meriliikenne Suomenlahden yli muun muassa Suursaaren kautta (Andersson 2022). Venäjänkieliset vanhauskoiset taas muodostivat uusia kielisaarekkeitä entisen virolaisen paikallisväestön keskuuteen. Ensimmäinen siirtokunta syntyi nykyään Jõgevan maakuntaan kuuluvan Mustveen (venäjäksi *Посад Черный*) alueelle Peipsin rannalle jo 1684–1685, ja ennen pitkää sen viereen, samoin kuin Narvajoen yläjuoksun länsirannalle, nousi kokonainen sarja venäläisiä kyliä (Mihhailov 2016). Suomenlahden rannikolle vanhauskoisia asettui ainakin Merikülan seudulle. Useimmat näistä vanhoista venäläisistä kyläyhteisöistä ovat säilyttäneet kielellisen ja kulttuurisen identiteettinsä nykypäivään saakka. Myöhemmin venäjän kielen asemaa edisti Narvan teollistuminen. Kreenholmin manufaktuuri työllisti ennen ensimmäistä maailmansotaa runsaat 10 000 henkeä, joista vähintään kolmasosa oli venäjänkielisiä.

Tämän uudemman venäläisväestön uskonnollisia tarpeita palvelemaan rakennettiin kirkkoja, joista tärkein on 1890 vihitty ja edelleen Moskovan patriarkaatin alaisuudessa toimiva Kristuksen ylösnousemuksen katedraali (*Собор в честь Воскресения Христова*) Narvassa (Silovjev päätoim. 2007: 80–94). Moskovan patriarkaatin alaisuuteen kuuluu myös vuonna 1891 Peipsin länsipuolelle Alutagusen pitäjään perustettu Kuremäen nunnaluostari (*Pühtitsa Jumalaema Uinumise naisklooster*, Kalachëva et al. 2016).

Vielä paljon suurempia mullistuksia Narvan seudun väestö- ja kieli-rakenteeseen aiheutti toinen maailmansota, sen eri miehitysvaiheet – jotka olivat yhteisiä koko Baltialle – ja niitä seurannut pitkäaikainen neuvostovalta. Narvan kaupunki tuhoutui sodassa maan tasalle ja tyhjeni kokonaan vanhasta väestöstään, joka ani harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ei koskaan palannut kotiseudulleen. Vain hiukan parempi kohtalo oli Narvan Joensuulla, jossa suhteellisesti suurempi osa rakennuskannasta säilyi. Muutamia huviloita on jopa palautettu alkuperäisille omistajilleen tai heidän jälkeläisilleen, joiden joukossa on myös yksittäisiä ”vanhoja” venäjänkielisiä Viron kansalaisia. Varsinaisesti kuitenkin sekä Narvan että Narvan Joensuun väestö vaihtui sodan jälkeen. Uusi väestö tuli Venäjän puolelta, paljolti Pihkovan alueelta mutta myös muualta Neuvostoliitosta. Tämän uuden siirtoväestön voimin neuvostohallinnon kansallistama Kreenholmin manufaktuuri, joka oli Viron itsenäistymisen jälkeen muun muassa Venäjän markkinoiden sulkeutumisen takia joutunut vähentämään tuotantoaan, nousi uuteen kukoistukseen. Samalla Narvaan luotiin muutakin teollisuutta ja infrastruktuuria, ja kaupungin väkiluku kasvoi yli 80 000 henkeen, joista runsaat 11 000 eli merkittävä osa aikuisväestöstä työskenteli Kreenholmin manufaktuurissa. Narvan Joensuuhun taas, josta oli uudelleen tullut pietarilaisten – tai nyt leningradilaisten – lomakohde, rakennettiin uusia merikylpylöitä, lepokoteja, sanatorioita ja pioneerileirejä sekä Viron mittakaavassa varsin huomattava kalastus- ja kalanjalostuskeskus (*kalurikolhoos*), joka toi paikkakunnalle myös uutta työväestöä. Neuvostoajan lopulla Narvan Joensuun väkiluku oli enimmillään lähes 4 000 (1989), minkä lisäksi paikkakunnalla vieraili vuosittain jopa 37 000 (1986) ulkopuolista lomailijaa. Mutta erotukseksi aikaisemmasta sekä Narvasta että Narvan Joensuusta oli nyt tullut täysin venäjänkielisiä paikkakuntia.

Aivan poikkeuksellinen venäjänkielinen paikkakunta syntyi sodan jälkeen Narvan Joensuun länsipuolelle Sillamäelle, joka 1920–1930-luvuilla oli kehittynyt kalastajakylästä ja Hungerburgin kokonaisuuteen liittyneestä kesäviettopaikasta pieneksi satamakaupungiksi ja palavan kiven (*põlevkivi*) jalostuskeskukseksi. Sillamäe tuhoutui sodassa, mutta jo 1944 neuvostogeologit totesivat, että paikalliset palavan kiven esiintymät sisältävät jonkin verran uraania. Kun Neuvostoliitosta ei tuohon aikaan tunnettu muita yhtä

helposti hyödynnettäviä uraaniensiiintymiä, Sillamäelle rakennettiin uraanin jalostuslaitos, jossa tutkittiin myös atomien energian sotilaallisia ja ei-sotilaallisia sovellutuksia. Samalla kehitettiin palavan kiven käyttöön liittyvää teollisuutta. Vaikka rikkaampia uraaniensiiintymiä löytyi pian muualtakin, Sillamäe jäi yhdeksi Neuvostoliiton atomiteknologian keskuksista, johon virtasi työvoimaa eri puolilta imperiumia. Alan arkaluontoisuuden takia kaupunki oli vuosina 1947–1991 ulkopuolisilta suljettu, ja se puuttui myös monilta kartoilta. Osa asukkaista oli korkeasti koulutettuja asiantuntijoita, minkä takia kaupunki sai elitistisen maineen ja sinne rakennettiin muun muassa saksalaisten sotavankien voimin arkkitehtonisesti kunnianhimoisen Stalinin klassismin periaatteita noudattava keskusta. Sillamäen väestö kasvoi vielä neuvostoajan jälkeen ja ylitti enimmillään 20 000 hengen rajan (1994). Kuten Narvasta ja Narvan Joensuusta, Sillamäestä tuli puhtaasti venäjänkielinen paikkakunta. Sillamäellä on keskeinen rooli Lauri Randlan elokuvassa ”Näkemiin Neuvostoliitto” (2020).

Venäjän kieli sai neuvostoaikana paikallisen valtakielen aseman myös Itä-Virumaan muissa kaupungeissa, varsinkin Jõhvissa ja Kohtla-Järvellä samalla kun maaseutu on alkuperäisestä väestöstä tyhjenettyä Narvan seutua lukuun ottamatta säilynyt voittopuolisesti vironkielisenä. Koko Itä-Virumaan noin 150 000 hengen väestöstä venäjänkielisten osuus on edelleen (2023) runsaat 80 prosenttia eli noin 120 000 henkeä. Vaikka luku on absoluuttisesti jonkin verran pienempi kuin esimerkiksi Tallinnassa asuvien venäläisten määrä (noin 150 000), venäjänkielisten suhteellinen osuus on Itä-Virumaalla paljon korkeampi. Itä-Virumaan kokonaisuudessa juuri Narva, Narvan Joensuu ja Sillamäe eli varsinainen Narvan seutu (venäjäksi *Принаровье*) ovat omaa luokkaansa, sillä ne muodostavat yhdessä Viron ainoan kompaktin yksikielisen venäläisyyden alueen, jossa venäjänkielisten osuus väestöstä vaihtelee vajaasta 90:stä lähes 100 prosenttiin. Juuri Narva tunnetaankin ei ainoastaan Viron vaan myös Euroopan Unionin ja Naton ”venäläisimpänä” kaupunkina. Kieliraja on siis siirtynyt Narvajoen yli länteen Viron puolelle, mutta joen kahden puolen puhuttu kieli ei enää ole itämerensuomea vaan venäjää. Tässä yhteydessä on muistettava, että venäjänkielisten kategoria käsittää etnisten venäläisten lisäksi myös monia muita entisen Neuvostoliiton kansallisuuksia, varsinkin ”valkovenäläisiksi” tai ”ukrainalaisiksi” mutta myös jopa ”suomalaisiksi” itsensä identifioivia. Näiden ei-etnisten ”venäläisten” osuus maan kaikista venäjänkielisistä on runsaat 10 prosenttia, ja selvittämättä on, missä määrin he hallitsevat myös omia ”etnisiä” kieliään.

3. Kielet ja kielipolitiikka nykypäivän Narvan seudulla

Neuvostomiehityksen päättyminen saattoi Viron venäjänkielisen väestön uuteen tilanteeseen: edustettuaan aikaisemmin suuren maan, Neuvostoliiton, johtavaa kieltenemmistöä se olikin nyt yllättäen pienen maan, Viron, alistettu kielivähemmistö, eräänlainen mahtinsa kadottaneen siirtomaavallan jäännös. Vähemmistö oli tosin varsinkin aluksi hyvin suuri, ja kesti aikansa ennen kuin se pystyi määrittämään asemansa uuden isäntämaan ja entisen emämaan välissä. Lukumäärältään marginaalisiin ja paikallisiin oloihin jo täysin integroituneisiin ”vanhoihin” venäläisiin verrattuna neuvostoajan jälkeensä jättämä venäjänkielinen väestö oli monessa suhteessa hankala käsiteltävä: se koostui enimmäkseen juurettomista ensimmäisen tai toisen polven työperäisistä maahanmuuttajista, joilta puuttui uuden valtionkielen taito ja sen myötä etenemismahdollisuudet yhteiskunnassa. Kysymys näiden venäläisten kansalaisuudesta on yhä osittain ratkaisematta, mikä korostuu erityisesti Narvan seudulla, jonka väestöstä runsas kolmasosa (36 %) on edelleen Venäjän kansalaisia, runsas kymmenesosa (13 %) vailla mitään kansalaisuutta ja vain vajaa puolet (49 %) Viron kansalaisia (2020). Toisin kuin suurin osa muuta Viroa, Narvan seutu kärsi neuvostovallan luhistumisesta myös taloudellisesti eikä ole vielä elpynyt. Sekä Kreenholmin manufaktuuri että Narvan Joensuun kalateollisuus ajettiin alas, mikä johti massiiviseen työttömyyteen ja sosiaalisiin ongelmiin, muun muassa mafiarikollisuuteen (Loginova 2004/2017). Tämä näkyy myös monien paikkakuntien negatiivisena väestökehityksenä. Esimerkiksi juuri Narvan kaupungin väestö, joka neuvostoajan lopulla (1989) nousi historiallisiin huippulukemiin (81 000) on nykyään (2021) noin kolmasosan pienempi (53 000).

Verrattuna moniin muihin Neuvostoliiton hajoaamisen yhteydessä syntyneisiin tai uudelleen itsenäistyneisiin kansallisvaltioihin Viro on osoittanut enimmäkseen esimerkillistä maltillisuutta suhteessaan venäjänkieliseen vähemmistöön. Vuonna 2011 voimaan tulleen kielilain (*Keeleseadus*) mukaan Viro on tosin yksikielinen maa, jossa kaikki muut kielet kuin viro, mukaan lukien venäjä, ovat ”vieraita kieliä” (*võõrkeel*), mutta käytännössä lakia on sovellettu joustavasti, joten suuria venäjän kieleen liittyviä ylilyöntejä tai konflikteja ei ole ilmennyt. Itse asiassa näkyvämpiä vaatimuksia on viime aikoina esitetty niin ikään vailla virallista statusta olevan võrun kielen (*võro küil*) aseman puolesta. Võru on kuitenkin vanha alueellinen itämerensuomalainen kielimuoto, joka voidaan tarvittaessa käsitellä viro murteena, vaikka kieliaktivistit eivät tätä tulkintaa hyväksykään. Venäjä taas on Viron alueella tosiasiallisesti ”vieras” kieli lukuun ottamatta Narvan seudun ja Peipsin rannan vanhaa venäläisasutusta. Niinpä miehitysajan jälkeensä jättämän venäjänkielisen väestön osalta voidaan tavoitella muita päämääriä kuin maan kielidiversiteetin

säilyttäminen. Viron kielipolitiikan kirjoittamattomana tavoitteena onkin venäjänkielisen väestönsosan vähittäinen assimiloiminen eli virolaistaminen. On muistettava, että venäjän kieli ylläpitää myös potentiaalisia poliittisia ja kulttuurisia lojaliteetteja Venäjän suuntaan, mikä ei länsiblokkiin sitoutuneessa Nato-maassa ole välttämättä toivottavaa.

Virossa, jossa muutenkin on panostettu korkeatasoiseen koulutusjärjestelmään, on jo kauan sitten ymmärretty, että tehokkain keino edistää maan kielellistä yhtenäistymistä on koulutuspolitiikka. Neuvostoajan perintönä Virossa on pitkään ollut mahdollisuus valita viron- ja venäjänkielisten koulutuslinjojen välillä, mutta venäjän kielen ohjeellista osuutta niin sanotuissa venäjänkielisissä kouluissa on vähitellen laskettu 40 prosenttiin koko opetuksesta, ja uusimpana tavoitteena on eliminoida venäjänkielinen opetus kokonaan. Viron opetusministeriön (*Haridus- ja Teadusministeerium*) suunnitelman mukaan koko väestö siirtyy vironkieliseen koulutusputkeen lastentarhoista alkaen vuosina 2024–2030. Tämä edellyttää kuitenkin, että kaikkien koulujen täytyy voida tarjota täyden oppimäärän mukainen opetus viron kielellä. Narvan seudulla vironkielinen opetus ei ole voinut käytännössä toteutua edes ohjeellisten 60 prosentin laajuudessa, koska viron kielen taitoisia opettajia ei ole riittävästi saatavilla. Äidinkielliset virolaiset opettajat muualta Virossa eivät mielellään hakeudu Narvan seudulle jo senkin takia, että heiltä puuttuu päivittäiseen kommunikaatioon tarvittava venäjän kielen taito. Äidinkielisten venäläisten opettajien kielitaito taas ei enimmäkseen riitä täysimittaisen opetuksen antamiseen viron kielellä. Muualla Virossa tilanne on helpompi, koska vironkielisiä opettajia on saatavilla ja myös venäjänkieliset opettajat ovat yleisemmin kaksikielisiä. Niinpä Narvan seudun realistinen tavoite onkin tällä hetkellä uuden kaksikielisen sukupolven kasvattaminen.

Narvan seudun kaksikielisyys on itse asiassa kasvanut neuvostoajan jälkeen nopeasti siitä huolimatta, että väestön keskinäinen puhekieli on venäjä. Kaksikielisyys etenee, kuten kielenvaihdossa aina, sukupolvittain, mutta yksikielisessä ympäristössä kasvavat lapset kaksikielistyvät tehokkaasti vasta koulun kautta. Kaksikielisimmän väestöryhmän muodostanevat tällä hetkellä nuoret aikuiset, joilla koulun tarjoamaa viron kielen taitoa on kasvattanut työn, opiskelun ja liikkuvuuden antama lisäkokemus siitä huolimatta, että seka-avioliitot virolaisten kanssa ovat Narvan seudulla venäjänkielisen väestöpohjan takia edelleen harvinaisia. Tulevien sukupolvien viron kielen taidon varmistamiseksi Viron valtio on alkanut rakentaa seudulle uusia viron kielellä toimivia huippukouluja, joista ensimmäisenä on vastikään (2023) valmistunut Narvan valtionlukio (*Narva Eesti Riigigümnaasium*), jonka yhteydessä toimii myös peruskoulu. Korkeakoulutuksen puolella merkittävä avaus on ollut Tarton yliopiston Narvan kollegiumin (*Tartu Ülikooli Narva kolledž*) perustaminen 1999 eräänlaiseksi virolaisuuden ja viron kielen saarekkeeksi ja

sillanpääasemaksi. Vuodesta 2013 kollegium on toiminut Narvan keskustassa arkkitehtonisesti innovatiivisessa uudisrakennuksessa, jossa on sekä opetus-tiloja että akateeminen kirjasto. Yhtenä kollegiumin tehtävänä on tuottaa nimenomaan monikielisessä ympäristössä toimivia viron kielen taitoisia opettajia. Mielenkiintoista on, että se markkinoi myös ulkomaalaisille tarkoitettuja maksullisia venäjän kielen kursseja, jotka antavat mahdollisuuden yhdistää kieliopinnot kielikylpyyn (*language immersion*). Tässä yhteydessä venäjän kieli nähdään myönteisenä resurssina: ”Narva also takes pride in having the most Russian speakers of any city in the European Union: up to 97% of its citizens are native Russian speakers.”

4. Tavoitteiden ja todellisuuden haasteet

Nopeimmin Viron yksikielistämisen tavoite on toteutunut graafisessa maisemassa. Kun neuvostoaikana jokseenkin kaikki visuaalinen tiedotus annettiin kahdella kielellä, viroksi ja venäjäksi, esimerkiksi *Raamatud – Книгу*, on viro nyt käytännössä ainoa näkyvä kieli maantie- ja kaupunkimaisemassa, esimerkiksi tienviitoissa, katukylteissä, liikkeiden nimissä ja mainostuksessa. Erityisesti on panostettu kyrillisten kirjainten poistamiseen näkyvästä ympäristöstä – tosin tätä tavoitetta ei ole vielä täysin saavutettu, sillä kaksikielisiä kylttejä näkyy vielä paikoittain. Huomattakoon, että neuvostoajanakaan paikannimiä ei yleensä venäjänkielistetty, vaan venäläistämiseen riitti virolaisen nimen kyrillistäminen kuten vaikkapa kadunnimessä *Õppe – Бинне* Narvan Joensuussa (kuva 1). Itse asiassa samaa periaatetta noudattavat nykyään käänteisesti jotkin liikeyritysten nimet, jotka ovat oikeastaan latinisoitua venäjää, esimerkiksi: *ZaRekoj* (= *За рекою*, Narva Border Marker OÜ, kodintarvikkeiden myymälä ja verkkokauppa), *1000 melotšei* (= *1000 мелочей*, Demitol OÜ, taloustarvikemyymälä Narvassa). Huomattavaa on kuitenkin, että venäjän kieli ja kyrilliset kirjaimet ovat vahvasti läsnä verkkoinformaatiossa. Myös yleisölle tarkoitetut valtion viralliset sivustot ovat järjestään kaksi- tai sotapakolaisten takia nyttemmin jopa nelikielisiä (viro, venäjä, englanti, ukraina). Lisäksi venäjänkielistä aineistoa on runsaasti saatavilla kirjakaupoissa (*Rahva Raamat*) ja kioskeissa (*R-kiosk*). Venäjän kieli vallitsee myös valintamyymälöiden lehtihyllyillä, ja Narvassa ilmestyy viikoittain venäjänkielinen uutis- ja ilmoituslehti (*Город: Бесплатный нарвский еженедельник*).

Tallinnan kielitilanteesta on osuvasti sanottu, että se on ”yksikielinen ylhäältä mutta monikielinen alhaalta” (Zabrodskaja 2016). Narvan seudulla tilanne on toinen: se on yksikielinen sekä ylhäältä että alhaalta, mutta eri kielillä: ylhäältä viron ja alhaalta venäjän kielellä. Graafista maisemaa hallitseva vironkielisyys luo Narvan seudulla usein absurdeja ja paradoksaalisia tilanteita,

Kuva 1: Neuvostoaikainen ”kaksikielinen” katukyltti osoitteessa *Õnne / Ынне* 13 sijaitsevan talon seinässä Narvan Joensuussa

kun kuulomaisema on puhtaasti venäjänkielinen. Kaupoissa, pankeissa ja julkisissa palvelupisteissä oletuskieli asiakkaan kanssa on venäjä, joskin yleisön palvelutehtävissä toimivilta edellytetään yleensä viron kielen taitoa, jota myös kaikki poliittinen osallistuminen vaatii. Viron kielen läsnäolo on usein illuusio, jota ruokkivat laitosten ja palvelujen vironkieliset nimet. Narvassa on esimerkiksi 13 lastentarhaa, joista yhdellä on ”italiankielinen” nimi (*Cipollino*) ja muilla vironkieliset (*Kirsike, Käoike, Muinasjutt, Pingviin, Potsataja, Punamütsike, Põngerjas, Pääkene, Pääsuke, Sipsik, Sädemeke, Vikerkaar*). Kolme tarhaa toimii pelkästään venäjäksi, muissa on sekä venäjän- että vironkielisiä ryhmiä, jälkimmäisistä useimmat kielikylpyperiaatteella. Julkisia vironkielisiä tiloja ei juurikaan ole, sillä jopa Narvan kollegiumin kahvilassa (*Muna*) kuulee useammin venäjää – ellei sitten englantia. Vironkielistä henkilökuntaa on kuitenkin rajavartiostossa ja paikallisessa poliisissa. Tervehdys tuntemattomalle asiakkaalle annetaan palvelutilanteessa usein symbolisesti viroksi (*Tere!*), mutta keskustelu jatkuu sen jälkeen luontevasti venäjäksi. Viron kieltä käyttävät asiakkaat ovat tyypillisesti tilapäisiä vierailijoita, joita samoin kuin ulkomaalaisia varsinkin kesäaikaan houkuttelevat sekä Narvan historialliset muistomerkit että Narvan Joensuun hiekkaranta ja kylpyläpalvelut. Virolaisten kävijöiden suhteellinen osuus on rajan asteittaisen sulkemisen takia itse asiassa hiukan kasvanut samalla kun aikaisemmin runsaslukuinen pietarilainen kävijäkunta on harventunut.

Viron kielitilannetta on verrattu muun muassa Kazakstaniin (Jašina-Schäfer 2021) sekä myös Ruotsiin ja Kyprokseen (Karpava et al. 2020). Narvan seudun venäjänkielisten osalta nämä vertailut osoittavat kuitenkin enemmän eroja kuin samankaltaisuuksia. Esimerkiksi Kazakstanissa, jonka pohjoisosassa todella on suhteellisen vanha venäläisasutus ja jossa venäläisyys levisi neuvostoaikana myös kaupunkeihin, venäjän kielellä on toisen virallisen

valtionkielen asema, ja sitä käyttävät myös monet etniset kazakit. Ruotsissa taas on vanhoja saamelais- ja suomalaisalueita lukuun ottamatta kyse uusista urbaaneista diasporaryhmistä, joiden kielillä ei missään ole alueellista valta-asemaa. Vaikka Narvan seudun alueellinen venäjänkielisyys on suhteellisen uusi ilmiö, se muistuttaa niitä monia muita tapauksia, joissa kieliraja ei osu yksin valtionrajan kanssa. Virallinen Viro pyrkii palauttamaan kielirajan valtionrajalle, ja tätä pyrkimystä se edistää enimmäkseen pehmeän vallan keinoin lisäämällä viron kielen prestiisiä ja käyttöarvoa. Kokemus osoittaa, että vironkielisen väestön houkutteleva pisyvästi Narvan seudulle ei ole tällä hetkellä mahdollista, vaan päinvastoin vakituisen vironkielisen väestön osuus esimerkiksi Narvan kaupungissa on jopa hiukan vähentynyt pääkaupunki-seudulle suuntautuvan muuttoliikkeen takia. Niinpä ainoaksi keinoksi jää Narvan seudun venäjänkielisen väestön integrointi viron kielen piiriin. Tämä edellyttää Narvan taloudellisen elinvoimaisuuden palauttamista, mitä rajan sulkeminen ei ikävä kyllä palvele.

Keskustelut Narvan seudun asukkaiden kanssa antavat olettaa, että venäjän kielen puhujat eivät anna äidinkielelleen samanlaista etnistä symboliarvoa kuin esimerkiksi vatjan kieliaktivistit tai Viron inkerinsuomalaiset omille perinnekielilleen, joita Narvassa sijaitseva ”Inkerin talo” (*Ingeri maja*) pyrkii edistämään. Tilanne Inkerin katoavien paikalliskielten ja Narvan seutua dominoivan venäjän kielen välillä on tietysti hyvin erilainen, ja ero on myös lainsäädännöllinen, sillä Viron ensimmäisen kerran jo vuonna 1925 hyväksymän ja 1993 uudelleen voimaan tulleen vähemmistökansojen kulttuuri-autonomian lain (*Vähemusrahvuse kultuuriautonomiam seadus*) mukaisiksi vähemmistökansoiksi on tunnustettu vain (inkerin)suomalaiset (2004) ja (viron)ruotsalaiset (2007). Viron venäjänkieliselle väestölle on sen sijaan tarjolla monia epävirallisia identiteettejä kielen, etnisyyden ja kansalaisuuden mukaan, muun muassa ”Baltian venäläinen” (*balti venelane*), ”Euroopan venäläinen” (*Euroopa venelane*) tai sitten vain ”Viron venäläinen” (*eesti venelane*), mutta myös ”venäjänkielinen virolainen” (*venekeelne eestlane*). Kun valinta on tehtävä ”venäläisen” (*venelane*) ja ”virolaisen” (*eestlane*) välillä, suurin osa vanhemmasta polvesta (71 %) pitää itseään ”venäläisinä”, kun taas nuoren polven enemmistö (54 %) katsoo olevansa ”virolaisia” (Katona 2022).² Suhde viron kieleen on kuitenkin kaikilla sukupolvilla myönteinen,

2. Lähdekriittisenä huomautuksena on tietysti todettava, että kielellisen ja kulttuurisen eli etnisen identiteetin (”ethnicity”) erottaminen kansalaisuuden antamasta virallisesta eli poliittisesta identiteetistä (”nationality”) on yksilötasolla usein vaikeaa. Identiteettiä koskevat ja yleensä hyvin pieneen otantaan perustuvat kyselyt johtavat usein myös vastausten tarpeettomaan polarisoitumiseen, kun ne eivät välttämättä ota huomioon ambivalentin tai vielä monitahoisemman identiteetin mahdollisuutta.

Kuva 2: Kesällä 2022 Narvajoen rannalta poistetun neuvostotankin T34/85 paikalle syntynyt venäjänkielisen väestön symbolinen pyhiinvaelluspaikka

ja mielenkiintoista on, että jopa vanhempi venäjänkielinen ja viroa huonosti taitava sukupolvi kannustaa kasvavaa nuorisoa hankkimaan mahdollisimman täydellisen viroa kielen taidon silläkin uhalla, että venäjän kielen taito kärsii.

Narvan seudun venäjänkielisen väestön kompleksista identiteettiä (Trimbach 2016) ylläpitävät kuitenkin kielestä riippumatta monet kielenulkoiset symboliset arvot, jotka usein liittyvät Neuvostoliiton perintöön. Tässä kohden Viron hallitus on osoittanut jopa huonoa tilanteentajua, kun se kriittisenä ajankohtana kesällä 2022 ryhtyi systemaattisesti poistamaan neuvostoaikojen muistomerkkejä Narvan kaukonäköisen kaupunginjohtajan Katri Raikin vastustuksesta huolimatta. Muistomerkkeistä symbolisin oli Narvajoen varrelle aikoinaan sijoitettu neuvostotankki T34/85, jonka jättämälle tyhjälle tilalle syntyi välittömästi paikallisten venäjänkielisten aktivistien pyhiinvaelluspaikka (kuva 2). On tunnettua, että radikaalit sortotoimet johtavat vain kasvavaan konfrontaatioon. Loppuvuodesta 2023 tilanne onkin kärjistynyt edelleen sikäli, että neuvostotankin paikalle syntynyt, kukkalaittein koristeltu ”pyhiinvaelluspaikka” on puhdistettu ja suljettu yleisöltä. Venäjänkielisten dominoima Narvan kaupunginvaltuusto puolestaan on jo toistamiseen äänestyspäätöksellä erottanut Katri Raikin kaupunginjohtajan tehtävästä, mikä sekin osoittaa huonoa tilanteentajua. Narvan venäjänkielisille olisi epäilemättä edullisinta, jos kaupungin johdossa olisi heidän asemaansa ymmärtävä ja venäjän kieltä hallitseva etninen virolainen.

Kuva 3: Monikielinen mainos pyörillä kulkevan hampurilaiskioskin seinässä Narvan Joensuussa: viroa, venäjää, englantia ja venäjän kautta lainattua uudelleen latinisoitua saksaa

Venäjän kielen asema Narvan seudulla on joka tapauksessa tällä hetkellä vakaa. Yksikieliseen Viroon on vielä pitkä matka, ja matkan varrella saat-
taa tulla eteen myös uusia uhkia, ennen kaikkea globalisaation mukana maa-
han tunkeutuvan englannin kielen taholta (Zabrodskaja & Kask 2017), joka jo
näkyvä graafisessa maisemassa (kuva 3). Neuvostoaikana virolaiset tunnettiin
tehokkaasta passiivisesta vastarinnasta, jonka ansiosta venäjän kielen taito ei
levinnyt virolaisten keskuuteen siinä laajuudessa ja sillä tasolla kuin vallan-
pitäjät olisivat toivoneet. Nähtäväksi jää, pystyvätkö virolaiset yhtä hyvään
vastarintaan muita vieraita valloittajakieliä vastaan.

Lähdeaineistosta

Tämä kirjoitus perustuu kirjallisten ja verkkolähteiden lisäksi paikan päällä
tehtyihin havaintoihin ja haastatteluihin. Kirjoittajista Ekaterina Gruzdeva
vietti lapsuutensa kesät Narvan Joensuussa vuodesta 1968 alkaen ja on sen
jälkeen pitänyt yllä pysyvää kontaktia Narvan seutuun. Juha Janhunen kävi
Virossa ensimmäisen kerran vuonna 1971 ja on vuodesta 2015 alkaen vierailut
säännöllisesti myös Narvan seudulla. Kirjoittajat kiittävät toimitusta ja kahta
nimetöntä arvioijaa saamistaan hyödyllisistä kommentteista, jotka on soveltu-
viltä osin otettu huomioon.

Painetut lähteet

- Alttoa, Kaur. 2019. Narva. Teoksessa Hansar, Lilian (toim.), *Eesti linna-ehituse ajalugu keskajast tsaariaja lõpuni*, 104–113. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Andersson, Olle. 2022. *Hogland – paradisön i historiens malström*. Hangö: Litorale.
- Grünthal, Riho. 2021. Inkeröisen kieli. Teoksessa Kallio, Kati & Grünthal, Riho & Saressalo, Lassi (toim.), *Inkerikot, setot ja vatjalaiset: Kansankulttuuri, kieli ja uskomusperinteet* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1467), 122–152. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hansar, Lilian. 2019. Narva. Teoksessa Hansar, Lilian (toim.), *Eesti linna-ehituse ajalugu keskajast tsaariaja lõpuni*, 430–441. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Ivask, Merike & Andrejeva, Svetlana & Tuuder, Madis. 2016. *Narva-Jõesuu: Supelsaksad südames*. Narva: Narva Muuseum.
- Ivask, Merike & Andrejeva, Svetlana & Tuuder, Madis & Solodova, Irina. 2018. *Kreenholm [Кренгольм]*. Narva: Narva Muuseum.
- Jašina-Schäfer, Alina. 2021. *Everyday belonging in the Post-Soviet borderlands: Russian speakers in Estonia and Kazakhstan*. Lexington Books.
- Kalachëva et al. 2016 = Калачёва, Филарета & Проненко, Тихона & Тимкина, Вера (toim.). 2016. *Обитель Божьей Матери 1891–2016: 125-лет Пюхтинскому Успенскому ставропигиальному женскому монастырю*. Kuremäe: Пюхтинский Успенский ставропигиальный женский монастырь.
- Karpava, Sviatlana & Ringblom, Natalia & Zabrodskaja, Anastassia. 2020. A look at the translanguaging space of Russian-speaking families in Cyprus, Estonia and Sweden: On the possible interrelationship between family language policy and linguistic landscape. Teoksessa Sciriha, Lydia (toim.), *Comparative studies in bilingualism and bilingual education*, 75–96. Cambridge Scholars Publishing.
- Katona, Éva. 2022. *The sociolinguistic investigation of the Russian language in Estonia: Theses of the PhD dissertation*. Budapest: Eötvös Loránd University.
- Kettunen, Lauri. 1920. Narva nime algupära. *Eesti Kirjandus* 14(6). 195–197. Tartu.
- Kuujo, Erkki. 1990. Inkerin suomalaisasutuksen synnystä 1600-luvulla. Teoksessa Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.), *Inkerin teillä (Kalevalaseuran vuosikirja 69–70)*, 135–142. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Loginova 2004/2017 = Логинова, Светлана. 2004/2017. *Бандитский Ида-Вирумаа: Документальный очерк о криминальном мире Эстонии последнего десятилетия*. Таллин: LogSve. Uusi laitos: *Криминальная Эстония*. Таллин: Tarbeinfo OÜ.
- Mihhailov 2016. = Михайлов, Леонид. 2016. *Narva jõe asulad Narva-Jõesuust Vasknarvani* [Поселения Понаровья от Гунгербурга до Сыренца]. Tallinn: Leonid Mihhailov.
- Nurk, Ragnar. 2019. Narva. Teoksessa Hansar, Lilian (toim.), *Eesti linnaehituse ajalugu keskajast tsaariaja lõpuni*, 204–224. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Pajusalu, Karl & Hennoste, Tiit & Niit, Ellen & Päll, Peeter & Viikberg, Jüri. 2020. *Eesti murded ja kohanimed*. Kolmas, kohendatud ja täiendatud trükk. Tartu.
- Reinart, Heili. 2021. *Supelsaksad: Elu ja melu Eesti kuurortides 1940. aastani*. Tallinn: Tänapäev.
- Sihvo, Jouko & Paaskoski, Jyrki (toim.). 2015. *Inkerin kirkon neljä vuosisataa: Kansa, kultuuri, identiteetti* (Kirjokansi 95). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Silovjev 2007 = Силовьев, Протоиерей Владимир (toim.). 2007. *Православные храмы Эстонии* [*Eesti õigeusu kirikud / The Orthodox Churches in Estonia*]. Таллин – Москва: Синод Эстонской Православной Церкви Московского Патриархата.
- Strelkov 2007/2017 = Стрелков, Виктор. 2007/2017. *Золотое кольцо Гунгербурга*. Санкт-Петербург: Сотис. Uusin laitos: *Золотое кольцо Гунгербурга: Курорт Нарва-Йыэсуу и его окрестности*. Издание третье, исправленное и дополненное. Нарва-Йыэсуу: VS.
- Strelkov 2014 = Стрелков, Виктор. 2014. *По золотому кольцу Гунгербурга. Книга вторая: Люди, времена и события*. Нарва-Йыэсуу: Виктор Стрелков.
- Trimbach, David J. 2016. Understanding Narva & identity: Local reflections from Narva's Russian-speakers. *Baltic Worlds* 1–2. 4–12.
<<https://balticworlds.com/understanding-narva-identity/?s=trimbach>>
- Vasmer, Max. 1920. Üks Narva linna vana nimi. *Eesti Kirjandus* 14(6). 197–203. Tartu.
- Zabrodskaia, Anastassia. 2016. Tallinn: monolingual from above and multilingual from below. *International Journal of the Sociology of Language* 228. 105–130.
- Zabrodskaia, Anastassia & Kask, Helin. 2017. Contacts of Estonian. Teoksessa *Estonian human development report 2016/2017: Estonia at the age of migration*. <<https://www.2017.inimareng.ee/en/>>

Kaunokirjallisuus

- Severjanin 1919 = Сѣверянинъ, Игорьъ. 1919. *Pühajõgi: Эстляндскія поэмы*. Юрьевъ [Tartu]: Изд. Одамесь [Odamees]. Oikeinkirjoitukseltaan nykyaikaistettu versio julkaistu kokoelmassa: Северянин, Игорьъ. 1990. *Сочинения*. Таллинн: «Ээсти Раамат».
- Vilde, Eduard. 1898. *Raudsed käed*. Eesti Postimehe lisaleht *Õhtused kõned*, n:ot 31–51. Tallinn. Julkaistu myös kokoelmassa: Vilde, Eduard. 1954. *Teosed: Romaanid*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Verkkolähteet

- 1000 melotšei: <<https://ee.bizin.eu/est/Demitol-Ou-kauplus-1000-Melotsei-20305>>
Eesti ingerisoomlaste liit: <<http://www.inkeri.ee/fi/sisu/18/viron-inkerinsuomalaisten-liitto>>
Eestikeelsele haridusele üleminek: <<https://www.hm.ee/uleminek>>
Hungerburg: <<https://tribuna.ee/tribute/gungerburg-narva-joesuu-lubina/>>
Keeleseadus: <<https://www.riigiteataja.ee/akt/118032011001>>
Learn Russian at Narva College: <<https://narva.ut.ee/en/study-russian>>
Narva: <<https://www.narva.ee/et/uldinfo>> / <<https://www.narva.ee/ru/uldinfo>>
Narva Eesti Riigigümnaasium: <<https://nerg.ee/meie-kool/>>
Narva linna munitsipaallasteaiad: <<https://piksel.ee/arno/narva/lasteaed/>>
Tartu Ülikooli Narva kolledž: <<https://narva.ut.ee/et>>
Vadja kultuuri selts: <<https://www.facebook.com/groups/944239415701574/>>
ZaRekoj: <<https://kenga.ee/>>
- Wikipedia-artikkelit: Eesti venelased, Ida-Viru maakond, Katri Raik, Kreenholmi manufaktuur, Narva / Нарва, Narva-Jõesuu / Нарва-Йъэсуу, Narva rahvastik, Lauri Randla, Igor Severjanin / Игорь Северянин, Ivan Shiskin / Иван Иванович Шишкин, Sillamäe / Силламяэ, Tartu Ülikooli Narva kolledž, Venekeelne elanikkond Eestis, Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus.